

**نیروی هوایی ارتش
جمهوری اسلامی ایران**

تاریخ نبردهای هوایی دفاع مقدس

جلد سوم

عملیات «کربلای ۹۹۰» موسوم به ۱۴۰ فروندی

و کسب برتری هوایی بر دشمن

مرکز مطالعات راهبردی ناجا

گروه مؤلفین: سرتیپ^۲ خلبان علیرضا نمایی عراقی، و همکاران

تأیستان ۱۳۹۶

مرکز آشناسازان راهبردی آناه

سرشناسه	نمکی عراقی، علیرضا (۱۳۲۴) و همکاران
عنوان و نام پدیدآور	تاریخ نبردهای هوایی دفاع مقدس (جلد سوم) / علیرضا نمکی عراقی
مشخصات نشر	تهران: ارتش ج.ا.ایران، نیروی هوایی، مرکز انتشارات راهبردی نهاجا، ۱۳۹۶
مشخصات ظاهری	۴۵۳ ص، مصور، جدول، نمودار
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۹۵۹۵۴-۷-۱
وضعیت فهرست نویسی	فیا
یادداشت	دفاع مقدس
زمینه	تاریخ دفاع مقدس (جنگ ایران و عراق، ۱۳۵۹-۱۳۶۷)
موضوع	تاریخ نبردهای هوایی ایران، جلد سوم: عملیات کمان-۹۹ «۱۴۰ فروندی»
شناسه افزوده	ایران. ارتش. نیروی هوایی. مرکز انتشارات راهبردی
رده‌بندی کنگره	DSR۱۱۹ / ت ۲۱۳۹۳
رده‌بندی دیوین	۳۵۵/۰۰۹۵۵
شماره کتاب‌شناسی ملی	۳۳۹۱۲۲۲

مؤلفین: سرتیپ^۱ خلبان علیرضا نمکی عراقی، سرتیپ^۲ خلبان دکتر حسین خلیلی و سرهنگ فنی علیرضا جواهری
ویرایش تخصصی: سرتیپ^۲ خلبان دکتر رضا رضایی
ویرایش ادبی: سرهنگ^۱ امیر هوشنگ خادم‌دقیقه، - سرهنگ^۲ شریفی‌پور
مدیریت چاپ و نشر: سرهنگ^۱ امیر هوشنگ خادم‌دقیقه - سرهنگ^۲ فنی علیرضا سمواتی
تاریخ انتشار: تابستان ۱۳۹۶
نویت چاپ: اول
طراحی جلد و صفحه‌آرایی: علیرضا عشقی فکور
امور چاپ و پشتیبانی: خداداد حاتمی‌کیا - حسین بحریمایی - سیدعباس رحیمی بیدک
امور رایانه و تایپ: داود زرنگ - فاضل شکوهی - علی سلیمی - امید قنبری
ناشر: مرکز انتشارات راهبردی شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه قیمت: ۲۸۰۰۰۰ ریال
نشانی: تهران، خیابان پیروزی، ستاد نیروی هوایی ارتش ج.ا.ایران، مرکز مطالعات راهبردی
تلفن: ۳۵۷۴۳۱۵۹-۳۳۳۳۱۰۰۹-۳۵۷۴۲۳۱۲؛ کدپستی: ۱۷۶۵۳۴۲۴۳۱
حق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است

« فهرست مطالب »

عنوان	صفحه
۱- پیشگفتار.....	۱
۲- مقدمه.....	۴
فصل اول: فرایند عملیات «کمان-۹۹» (یکصد و چهل فروندی)	
۱. کلیات عملیات.....	۱۴
۲. طرح ریزی «عملیات کمان-۹۹».....	۱۴
الف - راهنمای طرح ریزی.....	۱۹
ب - واقعیت ای موجود.....	۱۹
پ- فرایند زیر و تأثیر عملیات.....	۲۰
ت - ادامه عملیات انتقامی روز «ر».....	۲۱
ث - تدبیر و روش بازیگری.....	۲۲
ج - عوامل محدودکننده.....	۲۳
چ - آماج پایگاه‌های شکار.....	۲۴
ح - پوشش هوایی مناطق و تأسیسات.....	۲۸
خ - وضعیت دشمن.....	۲۹
۳. اجرای طرح کمان-۹۹ موسوم به عملیات ۱۴ فروندی.....	۳۰
الف - زمان، رمز، منطقه، اهداف و آماج عملیات.....	۳۰
ب - نگاهی کوتاه به محیط عملیاتی و شرایط پیرامونی.....	۳۳
پ - ضربات وارده به دشمن.....	۳۴
ت - شهدا، اسرا و تلفات نهاجا.....	۳۴
ث - وضعیت نیروهای خودی.....	۳۹
ج - دستورات و پیام‌های ابلاغی.....	۴۰
چ - مروری بر طرح ریزی نخستین عملیات جامع آفندی نهاجا.....	۴۳
ح - ترسیم سامانه فرماندهی پایگاه‌های درگیر.....	۴۶
خ - شناسه فرماندهان گردان‌های شکاری درگیر.....	۶۴
۴. شرح عملیات و نقاطی که هدف قرار گرفتند.....	۶۵
الف- شرح عملیات پایگاه دوم شکاری تبریز.....	۶۶
ب - شرح عملیات پایگاه سوم شکاری همدان.....	۷۴
پ - شرح عملیات پایگاه چهارم شکاری دزفول.....	۸۱
ت- شرح عملیات پایگاه ششم شکاری بوشهر.....	۹۰
ث - شرح عملیات پایگاه یکم شکاری مهرآباد.....	۹۳

- ج - شرح عملیات پایگاه‌های هفتم و هشتم شکاری ۹۷
- چ - شرح فعالیت پایگاه یکم و هفتم ترابری ۱۰۵

فصل دوم: اطلاعات تکمیلی و نتایج عملیات جامع «کمان-۹۹»

۱. گزارش‌های تکمیلی ۱۰۹
۲. شرح عملیات از زبان پیشکسوتان و فرماندهان شاهد ۱۱۵
- الف - سرتیپ ۲ خلبان، محمد طیبی از پایگاه دوم شکاری تبریز ۱۱۵
- ب - سرتیپ ۲ خلبان، جمشید دینکانی از پایگاه سوم شکاری همدان ۱۲۱
- پ - امیر سرتیپ ۲ شیرافکن همتی از پایگاه چهارم شکاری دزفول ۱۲۲
- ت - امیر سرتیپ ۲ جلال آرام از پایگاه چهارم شکاری دزفول ۱۲۶
- ث - امیر سرتیپ ۲ اکبر توانگریان از پایگاه ششم شکاری بوشهر ۱۳۲
- ج - رازای ر خاطرات شهید سرلشکر خلبان مصطفی اردستانی ۱۳۴
۳. خاطراتی از پیشکسوتان فرماندهی پدافند هوایی نهاجا ۱۳۸
- الف - ستوان ۱ رم نصر - دیوانعلی (سرنگونی هواپیمای دشمن در تبریز) ۱۳۹
- ب - سرهنگ عباس گودری سب (سرنگونی جنگنده «سوخو-۲۲») ۱۴۴
- پ - یافته‌های تکمیلی ستوان یکم ۱ حسین نیک‌اعتقاد ۱۴۷
- ت - خاطرات امیر سرتیپ ۲ پدافند هوایی عباس محدث ۱۴۹
۴. خاطراتی از امیر سرتیپ کیمیاگر نخستین مأمونت عملیاتی نهاجا ۱۵۱
- الف - جانشین وزیر و کفیل وزارت - دافع ۱۵۴
- ب - شرایط قبل از جنگ و آغاز دوران دفاع مقدس ۱۵۴
۵. نتایج و برون‌داد عملیات ۱۵۶
- الف - سامانه پدافند هوایی صحنه نبرد ۱۵۷
- ب - استمرار جنگ و دستاورد دفاعی نهاجا ۱۶۰
- پ - بازتاب عملیات در افکار عمومی ۱۶۳
- ت - تجلیل از تیزپروازان نیروی هوایی در مهرماه سال ۱۳۸۶ ۱۶۸
- ث - نتایج راهبردی و دستاوردهای سیاسی - نظامی ۱۶۹
- ج - ملاحظات اساسی عملیات جامع «کمان-۹۹» ۱۷۰

فصل سوم: نابودسازی نیروی هوایی دشمن و نبردهای هوایی مهرماه ۱۳۵۹

۱. استمرار نبردهای هوایی اوّل مهرماه ۱۷۵
۲. نبردهای هوایی دوم مهرماه ۱۷۸
- الف - شرح مأموریت پایگاه‌های نهاجا ۱۷۹
- ب - صدور اطلاعیه‌های متوالی سماجا ۱۸۷
- پ - گزارش‌های تکمیلی و اقدامات دشمن ۱۸۹
- ت - سوانح و رویدادهای زبان‌بار نهاجا در نبردهای دوم مهرماه ۱۹۳

۱۹۹	ث - جمع‌بندی انواع مأموریت‌های رزمی نهجا در دوم مهرماه
۲۰۰	۳. نبردهای هوایی سوم مهرماه
۲۰۰	الف - شرح مأموریت‌های پایگاه‌های نهجا
۲۰۸	ب - گزارش‌های تکمیلی و اقدامات دشمن
۲۱۲	ت - ادامه سوانح مشابه در نبردهای هوایی سوم مهرماه
۲۱۷	ث - جمع‌بندی مأموریت‌های رزمی سوم مهرماه
۲۱۸	۴. نبردهای هوایی روز چهارم مهرماه
۲۱۹	الف - شرح مأموریت پایگاه‌های نهجا
۲۲۸	ب - گزارش‌های تکمیلی و اقدامات دشمن
۲۳۲	پ - اطلاعیه‌ها ستاد مشترک ارتش ج.ا.ایران در چهارم مهر
۲۳۴	ت - جمع‌بندی مأموریت‌های رزمی نهجا در چهارم مهرماه
۲۳۵	۵. نبردهای هوایی پنجم مهرماه
۲۳۶	الف - شرح مأموریت پایگاه‌های نهجا
۲۴۳	ب - گزارش‌های تکمیلی و اقدامات دشمن
۲۴۵	پ - اطلاعیه‌های ستاد مشترک ارتش ج.ا.ایران در پنجم مهر
۲۴۶	ت - جمع‌بندی مأموریت‌های رزمی نهجا در پنجم مهرماه
۲۴۷	۶. نبردهای هوایی ششم مهرماه
۲۴۸	الف - شرح مأموریت پایگاه‌های نهجا
۲۵۴	ب - گزارش‌های تکمیلی و اقدامات دشمن
۲۵۶	پ - اطلاعیه‌های ستاد مشترک ارتش ج.ا.ایران در یکشنبه ششم مهر
۲۵۶	ت - جمع‌بندی مأموریت‌های رزمی ششم مهرماه
۲۵۷	ث - سوانح نبردهای هوایی روزهای چهارم، پنجم و ششم مهر
۲۶۵	ج - وضعیت و تلفات نیروی هوایی عراق در نبردهای هوایی روزهای نخست
۲۶۸	۷. نبردهای هوایی هفتم مهرماه
۲۶۸	الف - شرح مأموریت پایگاه‌های نهجا
۲۷۲	ب - جمع‌بندی مأموریت‌های رزمی هفتم مهرماه
۲۷۳	۸. نبردهای هوایی هشتم مهرماه
۲۷۶	۹. نبردهای هوایی نهم مهرماه
۲۷۷	۱۰. نبردهای هوایی دهم مهر
۲۸۰	۱۱. نبردهای هوایی یازدهم مهرماه
۲۸۶	۱۲. نبردهای هوایی دوازدهم مهرماه
۲۹۲	۱۳. نبردهای هوایی سیزدهم مهرماه
۲۹۳	الف - جمع‌بندی پروازهای سیزدهم مهرماه

۲۹۵	ب - اطلاعاتی‌های ستاد مشترک ارتش ج.ا.ایران در سیزدهم مهرماه
۲۹۶	۱۴. نبردهای هوایی چهاردهم تا بیستم مهرماه
۳۱۱	۱۵. دفاع از منطقه راهبردی جماران، مرکز ثقل انقلاب اسلامی
۳۱۴	۱۶. نبردهای هوایی بیست و یکم تا بیست و پنجم مهرماه
۳۲۰	۱۷. نبردهای هوایی بیست و ششم تا پایان مهرماه

فصل چهارم: استمرار نابودسازی توان رزمی دشمن و نبردهای هوایی آبان‌ماه

۳۲۷	۱. استمرار نابودسازی توان رزمی نیروی هوایی دشمن
۳۲۸	۲. تشریح نبردهای هوایی آبان‌ماه
۳۲۸	۳. نبردهای هوایی اول تا سوم آبان‌ماه
۳۳۷	۴. نبردهای هوایی چهارم تا هفتم آبان‌ماه
۳۵۵	۵. نبردهای هوایی هشتم و نهم آبان‌ماه
۳۶۶	۶. نبردهای هوایی دهم تا سیزدهم آبان‌ماه
۳۷۳	- نبردهای هوایی یازدهم و دوازدهم آبان‌ماه
۳۷۹	۷. نبردهای هوایی چهاردهم و پانزدهم آبان‌ماه
۳۸۵	۸. جمع‌بندی نبردهای هوایی ۴۵ روز نخست از دفاع مقدس
۳۹۱	۹. نبردهای هوایی شانزدهم تا بیستم آبان‌ماه
۴۰۳	۱۰. نبردهای هوایی بیست و یکم تا بیست و پنجم آبان‌ماه
۴۱۵	۱۱. نبردهای هوایی بیست و ششم تا آخر آبان‌ماه
۴۲۵	۱۲- سوابق و ویژگی‌های عملیاتی بمب‌افکن «توروف»
۴۳۲	۱۳. نتایج پایانی نبردهای هوایی نخست دفاع مقدس
۴۴۱	- پیوست‌ها و ضمیمه‌ها
۴۴۸	- فهرست منابع و مآخذ
۴۴۹	- نمایه

پیشگفتار

گذر زمان و بهره‌گیری فزاینده از فناوری‌های نوین عصر اطلاعات به‌گونه‌ای در حال دگرگونی است که حتی روایات تاریخی را هم متأثر نموده و بدان سرعت بخشیده و بازخوانی تاریخ را به امری الزام‌آور مبدل ساخته است. به‌همین جهت شناخت جدید نسبت به پدیده‌های تاریخی با سازوکارهای دفاعی - امنیتی و گرایش به‌سوی فرهنگ و باورهای دینی، شرایطی را رقم‌زده که همه پدیده‌ها به‌ویژه وقایع تاریخی را باید با دیدگاه‌ها و تحلیل‌های نوین نگرست.

با چنین نگرشی تبیین نقش مؤثر و ارزشمند نیروی هوایی ارتش جمهوری اسلامی ایران در دفاع مقدس حائز اهمیت تلقی شده و می‌تواند علاوه بر علاقه‌مندان، پژوهشگران و خوانندگان گرامی، رای دست‌اندرکاران، برنامه‌ریزان، تصمیم‌سازان و تصمیم‌گیرندگان سامانه دفاعی - امنیتی میهن را به نفعی نیز مفید و ثمربخش واقع گردد.

در این راستا باید اذعان داشت که نیروی هوایی ارتش جمهوری اسلامی ایران از ماه‌ها قبل از شروع رسمی جنگ تحمیلی، درگیر عملیات شناسایی و مقابله با تجاوزهای رژیم بعث عراق و همچنین انجام پروازهای گشت‌ریز، هوایی و اسکرامل بوده و حتی چندین فروند از هواپیماهای متجاوز را نیز سرنگون نموده است؛ اما در این فرایند خود نیز متحمل ضرباتی شد؛ به‌گونه‌ای که در مورخ ۱۳۵۹/۴/۴ در یکی از مأموریت‌های شناسایی، ستوان یکم خلبان غلام‌حسین باستانی به شهادت می‌رسد.

در پی آن، حین درگیری‌های مرزی و مقابله با اشغال پاسگاه‌ها، حالت لیلی و میمک توسط ارتش رژیم بعث در تاریخ ۱۳۵۹/۶/۱۷، اولین هواپیمای «اف-۴» نهاجا در منطقه ایلام ساقط که خلبان کابین عقب ستوان علی ایلخانی به شهادت می‌رسد و خلبان کابین جلو، سرگرد محمود اسکندری موفق به ترک هواپیما می‌شود؛ همچنین در تاریخ

۱. اگرچه شرح حال شادروان محمود اسکندری در جلد‌های بعدی ارائه خواهد شد، اما به همین چند جمله اکتفا می‌گردد که وی از قهرمانان دوران دفاع مقدس بود که مأموریت‌های مهمی را برای نیروی هوایی به انجام رساند. (از جمله عملیات یکصد و چهل فروندی، حمله به الولید، انهدام پل شناور روی رودخانه اروند و در نتیجه محاصره کامل خرمشهر قبل از آزادسازی و نیز عملیات بمباران پالایشگاه الذوره به همراه شهید دوران). این قهرمان بزرگ تاریخ هوانوردی ایران در سال ۱۳۸۰ در یک سانحه رانندگی جان به جان‌آفرین تسلیم کرد.

۱۳۵۹/۶/۱۹ یک فروند بالگرد نهاجا در این منطقه ساقط شد که علاوه بر شهادت دو تن از خلبانان نیروی هوایی (عباس فعلی زاده و هوشنگ رشیدی)، سرگرد علی شمس بیگی فرمانده گردان ۳۱ شکاری در پایگاه شهید نوژه همدان نیز که عازم مرکز پشتیبانی هوایی بود، به شهادت می‌رسد.

در ادامه در مورخه ۱۳۵۹/۶/۲۷ ستوان یکم خلبان حسین لشگری به اسارت دشمن درآمد^۱ و سروان محمد زارع نعمتی جاویدالآثر گردید که تاکنون نشانه‌ای از این شهید و الامقام به دست نیامده است.

سرتانم نیروی هوایی ارتش رژیم بعث عراق پس از چند روز آرامش، در ساعت ۱۴:۰۰ تاریخ ۳۱ شهریور ۱۳۵۹ تجاوز سراسری و پیش‌دستانه خود را برای کسب برتری هوایی و نابودی توان آرمی نیروی هوایی ارتش ج.ا.ایران با حمله به اغلب پایگاه‌های هوایی و ایستگاه‌های رادار در غرب کشور و نیز برخی فرودگاه‌ها و شهرهای مرزی عملی نمود که در جلدهای قبل به بیانیه، تحولات، مقدمات و محدودیت‌های نهاجا از طلیعه انقلاب اسلامی تا تجاوز سراسری^۲ نخستین پاسخ نهاجا در قالب «عملیات تلافی جویانه انتقام در ۳۱ شهریور ۱۳۵۹» پرداخته شده است.

در این کتاب از اقدامات راهبردی نهاجا در مصاف با نیروی هوایی دشمن از عملیات «کمان-۹۹» موسوم به ۱۴۰ فروندی در اوّل مهر ماه و استمرار آن تحت عنوان «انهدام نیروی هوایی دشمن» و بمباران پایگاه‌ها، هواپیماها و سامانه پدافندی تا مقطع «تثبیت دشمن» (شکست راهبرد جنگ برق‌آسا و پیروزی سریع و تغییر آن به جنگ فرسایشی و مردمی) یعنی پایان آبان‌ماه ۱۳۵۹ سخن به میان رفته است.

بررسی این مقطع محدود زمانی، نقش ارزشمندی در ارزیابی عملکرد مجهزترین و گسترده‌ترین یگان دفاعی آجا دارد. بدون مطالعه و تأمل کارشناسی در این مقطع حساس نمی‌توان به تحلیل رویدادهای شش ماهه و یک سال اوّل جنگ تحمیلی و به تبع آن، عمق نفوذ تجاوز دشمن و پیامدهای بعدی آن پرداخت. به این ترتیب تلاش گردیده است تا

۱. برای آگاهی با فرایند زندگی نامه و اسارت این شهید بزرگوار به کتاب ۶۴۱۰: خاطرات شهید سیدالاسرا سرلشکر حسین لشگری نوشته علی اکبر، (۱۳۷۸) انتشارات ساعس آجا مراجعه شود.

فصول مختلف کتاب از تنوع ویژه‌ای در موضوع و همچنین تشریح وقایع روزهای آغازین جنگ برخوردار شود تا خواننده با دقت و تمرکز لازم قادر به پیگیری روند تاریخی رویدادهای دفاعی نیروی هوایی باشد. با چنین رویکردی مطالب این کتاب در قالب چهار فصل زیر، سازماندهی و به شرح فهرست مطالب از نظر می‌گذرد.

فصل اول به چگونگی اجرای عملیات «کمان-۹۹» موسوم به ۱۴۰ فروندی یا «عملیات انتقام» اختصاص یافته است؛ بعدازآن در فصل دوم اطلاعات تکمیلی و نتایج عملیات جامع «کمان-۹۹» همراه با خاطراتی شنیدنی از پیشکسوتان بیان گردیده؛ در فصل سوم نابودسازی نیروی هوایی دشمن و نبردهای مهرماه توضیح داده شده و نهایتاً در فصل چهارم استمرار نابودسازی توان رزمی نیروی هوایی دشمن و نبردهای هوایی آبان‌ماه ارائه می‌گردد. در پایان نیز، جمع‌بندی و تحلیل کوتاهی از روند نبردهای هوایی در طول دو ماه نخست جنگ تحمیلی به عمل آمده است.

ماحصل کلام این که، پررأز - برت انگیز یکصد و چهل فروند جنگنده - بمب افکن نیروی هوایی ارتش ج.ا.ایران در سپید دم اوّلین روز از مهرماه سال ۱۳۵۹ یکی از شیرین ترین مقاطع نبردهای هوایی دفاع مقدس است که بر نابوری خودی‌ها و نگرش منفی بیگانگان خط بطلان کشید و با نمایشی مطلوب از قدرت و تدبیر فرماندهی، دانش طرح‌ریزی و هنر تسلط بر محیط پیچیده عملیات نظامی، همه مطالعات و محاسبات کارشناسان ذی‌ربط را برهم زد.

گروه تدوین: آناهیتا ۱۳۹۶

مقدمه

بی تردید باگذشت سال‌ها از جنگ تحمیلی عراق علیه ج.ا.ایران، همواره این سؤال در ذهن تحلیل‌گران سیاسی - نظامی نقش بسته که آیا ارتش ایران در برابر حمله همه‌جانبه دشمن بعثی عراق در ۳۱ شهریور ۱۳۵۹ غافل گیر شده بود یا خیر؟

پس از گذشت نزدیک به سه دهه از پایان این جنگ نابرابر هنوز سؤالاتی از این قبیل مطرح است که چرا در آن ایام هیچ گونه تحلیل منطقی از رویدادهای پیرامونی و ارتباط آن با برخی وقایع داخلی به عمل نیامده بود تا تدبیری اثربخش در رفع ابهامات اتخاذ گردد؟ آیا نیروی هوایی باوجود حضور مؤثر در دفع شرارت‌های غرب کشور و هم‌زمان مراقبت از حریم هوایی شرق و جنوب میهن اسلامی، از پیش‌بینی برخی رویدادهای قریب‌الوقوع غافل مانده بود؟ آیا سامانه دفاع هوایی کشور توانایی و واکنش سریع لازم در برابر یورش سراسری دشمن را نداشت؟

به قضاوت تاریخ، پاسخ این پرسش‌ها هرچه باشد، قدر مسلم این‌که شاخص ارزشمندی در تعیین عملکرد ارتش نیروها، مدافع ایران اسلامی خواهد بود. در ارزیابی مؤلفه‌های این شاخص، نقش تردیدناپذیر نیروی هوایی مایه مباهات ملت ایران، زینت‌بخش برگ‌های زرین تاریخ دفاع مقدس و گواهی دین کارکنان غیور نهجا در حفظ موازین و ارزش‌های انقلاب اسلامی محسوب می‌گردد. نیرویی که بنابر فرمایشات مقام معظم فرماندهی کل قوا: «از همان لحظه که ندای حق را شنید، یاد، حق را شناخت و در راه آن ایستادگی کرد، تا به امروز هم ایستاده است و روزی به دست نیاید بهبود عملکرد، خلوص بیشتر (در پیشبرد اهداف و آرمان‌های والای انقلاب) و ابراز اقتدار بیشتر، حرکت کرده است»، باید این چنین اراده و شهامت خود را در ۱۹ بهمن سال ۱۳۵۷ با فرآیند دفاع مقدس گره می‌زد.

در جلدهای اول و دوم این مجموعه به‌طور اجمال اشاره گردید که نهجا در حالی وارد نبردی طولانی، فرسایشی و غیرمتعارف با دشمن می‌شود که سایه‌های بی‌اعتمادی ناشی از

حوادث تلخ ماه‌های گذشته، از جمله غائله حزب خلق مسلمان (دی‌ماه ۱۳۵۸ در پایگاه دوم شکاری تبریز)، تجاوز هوایی آمریکا به صحرای طبس (در اردیبهشت‌ماه ۱۳۵۹) و چندی بعد توطئه کودتای نافرجام نقاب و غیره، به انحای گوناگون فرایند آمادگی رزمی نیرو را تحت تأثیر خود قرار داده بود.

به‌طور کلی طی بیست ماه گذشته، از یک‌سو پروازهای آموزشی نهاجا به‌شدت کاهش یافته و الزامات پروازی خلبانان به‌ندرت انجام می‌گرفت. در بخش آماد نیز برخی نارسایی‌های پشتیبانی، در تعمیر و نگهداری تجهیزات پرنده و تسلیحات دفاعی، نگرانی‌های خاص خود را همراه داشته است.

از سوی دیگر، در حالی که رتش بعث عراق با انجام رزمایش‌های متعدد، خود را برای یک تهاجم برق‌آسا آماده می‌کرد، سامانه فرماندهی و مسئولین یگان‌های نهاجا هر روز با موج جدیدی از تضادهای ستایی و خواسته‌های به‌جا و نابجای کارکنان خود روبه‌رو بودند. طبیعی است که همین امر، زمان باارزشی از اوقات آنان را به رفع این چالش‌ها اختصاص داده و مانع از پرداختن به امور عادی در آن مقطع حساس می‌شد.

بنابراین با تهاجم سراسری دشمن، چشم‌های نگران و مشتاق مردم و مسئولین کشور به نهاجا دوخته شده بود تا بلکه با وقوع معجزه‌ای برق‌آسا و سرعت را دگرگون سازد. اما کار چندان ساده به‌نظر نمی‌رسید و قطع نظر از الطاف الهی، وقوع معجزه‌ای ناگهانی نیز متصور نبود، چراکه علی‌رغم حمایت‌های همه‌جانبه و قاطع حضرت امام^(ره) ارتش، انسجام و هماهنگی نیروهای تحت امر ارتش در گذر از حوادث زمان کم‌رنگ شده است چندانکه به بازکاوی سریع آن نمی‌رفت.

در چنین اوضاع متزلزلی، ستاد مشترک ارتش ج.ا.ایران پس از مواجهه با عملیات پیش‌دستانه هوایی دشمن، طی فرمانی «دستور نبرد البرز» را به نهاجا ابلاغ می‌کند و برای مقابله با تجاوز دشمن خواستار اجرای مفاد آن می‌شود. حال، در چنین فضا و شرایط نامطلوبی که انضباط و حتی اطاعت از سلسله مراتب فرماندهی به‌عنوان ابتدایی‌ترین اصول

پایداری در ارتش وجود نداشت، چگونه می‌توان از درون «دستور نبرد البرز»، اقدام به استخراج «دستورات جزء به جزء» کرده و طرح‌ریزی اولیه برای نبرد با دشمن را آغاز نمود؟ به‌هرروی در این مقطع حساس تاریخی، سه عامل کلیدی، چشم‌اندازی امیدوارکننده را فراروی نیروی هوایی قرار داد تا لطف خداوند بزرگ همچنان برفراز این نیروی الهی سایه‌گستر باشد.

نکته اول، در حمله سراسری دشمن نهفته است. در جلد دوم همین مجموعه عنوان گردید که کارکنان غیور نهاجا در اتحادی کم‌نظیر، اختلاف‌های درون‌سازمانی را کنار گذاشتند. اغلب با توسل به یک باور درونی و تأسی از همان حرکت حیرت‌انگیز ۱۹ بهمن‌ماه سال ۵۷، تضادهای عقیدتی و خواسته‌های شخصی و قشری خویش را فراموش کردند و با حداقل امکانات، انتظارات، حداکثر تلاش خویش را در جایگاه‌های تخصصی و سازمانی اعمال نموده و به سربلندی غیر قابل باور آماده دفع تجاوز شدند.

این موضوع از آن جهت حائز اهمیت است که در آخرین روز از شهریورماه ۱۳۵۹، مرزهای کشور از نیروی منسجم و مصمم‌مندی که «مادگی دفاع در برابر دشمن را داشته باشد، برخوردار نبود.

نکته دوم، واکنش دفاعی نهاجا فرایندی نبود که به‌طور ناگهانی ظاهر شود تا این نیرو در برابر یک دشمن آماده و چابک به دفاع از تمامیت ارضی کشور پردازد. به عبارت دیگر، لحظات موسوم به غافل‌گیری برای نیروی هوایی معنایی دربرداشتند. و اطلاق این‌گونه واژه‌ها به این نیروی ایثارگر، عادلانه به نظر نمی‌رسد. اگر بخواهیم عملکرد نیروی هوایی را با چنین نگاه و قضاوتی مورد بررسی قرار دهیم، آن‌گاه از درک این معما عاجز مانده‌ایم که چگونه تنها کمتر از دو ساعت پس از حمله سراسری عراق، نخستین دسته‌های پروازی نهاجا عملیات برون‌مرزی خود را در آسمان دشمن آغاز کردند؟ در حقیقت، واکنش دفاعی نهاجا به نوعی ریشه در ژرف‌نگری و تجارب ارزشمند فرماندهان، مسئولین و کارکنان نیرو

داشت که از ماه‌ها پیش، حمله دشمن را محتمل دانسته و حتی المقدور راهکارهای پیشگیرانه را بررسی و برحسب مورد، اقدام به ارزیابی شرایط کرده بودند.

در این راستا می‌توان به تحلیل پروازهای برون‌مرزی نیروی هوایی برفراز خاک دشمن در سال‌های پیش از پیروزی انقلاب اسلامی و عکس‌برداری از برخی اهداف حیاتی در نقاط حساس عراق اشاره کرد که بستر اطلاعاتی ارزشمندی را برای طرح‌های راهبردی فراهم می‌کردند.^۱

سومین و آخرین نکته را باید در ساختار فکری و سازمانی نیروی هوایی جستجو نمود. نه‌اجا بیش از دیگر یگان‌های ارتش ج.ا.ایران و حتی بیش از تمامی نهادهای کشوری شاهد حضور رایزنان مستشاران (غالباً آمریکایی و بعضاً انگلیسی) بود. اگرچه برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری هنگام استعمار در ارتش به‌ویژه نیروی هوایی، منجر به ورود فناوری‌های پیشرفته و تقویت قوای مسلح شد، اما هرگز نتوانست اصالت و هویت کارکنان آن‌را در پشت مظاهر فریبنده فناوری و جلوه‌های کاذب رفتار و آداب غرب، محو نماید. به گواه تاریخ، بسیاری از اوقات، ایده‌های تحمیلی مستشاران در بخش‌های گوناگون اجرایی و ستادی نیرو با روحیه و منش کارکنان آگاه و باورهای درونی آنان سازگاری نداشت؛ علت این تضاد کاملاً روشن بود، از منظر بیگانگان، کارکنان نیروی هوایی صلاحیت، ابتکار عمل و دانش کافی را در راه‌اندازی، نگهداری و تعمیر سامانه‌های حساس نداشتند و حتی در تصمیم‌گیری برای اداره امور کلان نیرو نیز از جایگاه شایسته‌ای برخوردار نبودند. اکنون که با خروج بیگانگان و آغاز جنگ تحمیلی چشمان دوست و دشمن به این نیروی حساس دوخته شده بود، کارکنان دانش‌محور نه‌اجا، مسیر خودکفایی و استقلال را درپیش گرفته و

^۱ بخشی از خاطرات امیر سرتیپ محمود قیدیان معاون عملیات وقت نه‌اجا در آغاز جنگ تحمیلی که خود در جوانی (درجه ستوان یکم و سروانی) بارها توسط هواپیمای «آر. اف-۴» به درون خاک عراق در زمان صلح نفوذ کرده و اقدام به شناسایی اهداف حساس و عکس‌برداری از آن‌ها نموده است. دستاورد پروازی او و دیگر فرزندان این ملت در نیروی هوایی، سال‌ها بعد در جنگ تحمیلی و طراحی عملیات برون‌مرزی نه‌اجا به خاک عراق، به‌نحو مطلوبی مورد استفاده خلبانان نیرو قرار گرفت. (بنگرید به: اتاق فکر دفتر مطالعات، مباحث تاریخ شفاهی و خاطرات پروازی سرهنگ خلبان محمود قیدیان).

علاوه بر افزایش دانش نظامی، تلاش در جهت خودکفایی - خوداتکایی و قطع وابستگی را نیز در تقدّم امور جاری قرار دادند.

این افراد اراده والای خود را با تجربیات گران قدر سال‌های خدمتی و باورهای دینی درهم آمیخته تا در لحظه‌های حساس‌تر از پیروزی انقلاب اسلامی به دفع تجاوز دشمن بیاوریدند و در جبهه‌های جنگ و میدان افتخار و شرف، از میهن اسلامی و آرمان‌های انقلاب دفاع کنند. به این ترتیب، با عنایت پرورودگار توانا جرقه‌های خروج از تنگنا به تدریج از دور پدیدار شدند تا نیروی هوایی و کارکنان خدمت آن، همچون گذشته روسپید و پیروز در آرم سرنوشت باشند.

با این اوصاف در -لدهای اوّل و دوم این مجموعه به نقش نیروی هوایی در دوران انقلاب اسلامی و نیز تعالیم هوایی و پیش‌دستانه دشمن پرداخته شد و چگونگی واکنش نهاجا در قالب عملیات «مقام ایخوتین» پاسخ، به تفصیل تشریح گردید. در این جلد که به همت تعدادی از فرماندهان، پژوهشگران پیش‌کسوتان و قهرمانان نبردهای هوایی این نیروی الهی تنظیم و تدوین شده است بخش مایه از مهم‌ترین عملیات پروازی نیروی هوایی ارتش ج.ا.ایران را در تاریخ دفاع مقدس (از اوّل مهرماه تا پایان آبان‌ماه ۱۳۵۹) در راستای «انهدام قابلیت رزمی نیروی هوایی دشمن» -در اختیار خوانندگان، پژوهشگران گرامی و علاقه‌مندان به موضوع قرار می‌دهد. ذکر این نکته ضروری است که در مجلد چهارم و پنجم به ترتیب: فرایند «انهدام زیرساخت‌ها، مراکز راداری و عقبه دشمن» و سپس «نبرد هوایی علیه نیروی زمینی عراق» (معروف به جنگ تاسکول) مورد بررسی خواهند گرفت.

به هر حال، ساعات و روزهای آغازین جنگ تحمیلی یادآور حقایق تلخ و شیرینی از ورود سرنوشت‌ساز نیروی هوایی به عرصه کارزار است. تلخ، به این دلیل که این نیروی برخوردار از توان بالای رزمی و دانش نوین هوانوردی که همواره در صدد حفظ حریم هوایی کشور در برابر تجاوز دشمن بود، اینک با مشاهده پرواز هواپیماهای بیگانه در

آسمان ایران اسلامی و برفراز پایگاه‌های خود، شرایط بسیار دردناک و غم‌انگیزی را تجربه می‌کرد، و شاید تلخ‌تر از همه این‌ها، ناهماهنگی‌های ناشی از فقدان یک سامانه فرماندهی و کنترل در ساده‌ترین و ابتدایی‌ترین شکل ممکن بود که فی‌الواقع می‌توانست مانع از بروز برخی حوادث جبران‌ناپذیر برای نیروی هوایی شود. شیرین؛ به‌دلیل بازگشت انضباط نظامی، سلسله‌مراتب فرماندهی و ایمان کاری به محیط شغلی همراه با بازگشت قهرمانانه تعدادی از خلبانان و کارکنان فنی بود که در اثر برخی ناملازمات، از صحنه مشاغل عملیاتی دور شده بودند.

این افراد با شنیدن خبر حمله دشمن، صادقانه بازگشتند و با فراموش کردن مرارت روزگار، خالصانه مشغول به کار شدند و عاشقانه عروج کردند تا با افتخار در صف مدافعین راستین میهن اسلامی قرار گیرند.

به هر ترتیب کتاب حاضر، دومین مرحله از نبردهای هوایی جنگ تحمیلی در خصوص عملیات آفندی علیه نیروی هوایی دشمن^۱ نخستین مرحله از انجام این نوع عملیات با رویکرد انهدام نیروی هوایی (به‌منظور انکار انداختن موتور جنگی دشمن) را مورد واکاوی قرار داده است.^۲

امید است مطالعه اسناد و مدارک ارزشمند جنگ تحمیلی، چشم‌اندازی روشن از عملکرد صادقانه و متهورانه نیروی هوایی را فراروی دیدگاه پژوهشگران و علاقه‌مندان به تاریخ نبردهای هوایی قرار دهد.

بر خود وظیفه می‌دانم تا از کارگروه نگارش کتاب به‌ویژه سرتیپ^۳ خاندان علیرضا نمکی عراقی و سرتیپ^۴ خلبان دکتر حسین خلیلی و سرهنگ فنی علیرضا جواهری که فرایند مجموعه نبردهای هوایی دفاع مقدس و جلد حاضر (سوم) را با استفاده از تلاش ارزشمند

^۱ - عملیات تلافی‌جویانه نخستین پاسخ یا «انتقام» که در جلد دوم تشریح شده است.

^۲ - عملیات انهدام «زیرساخت‌های دشمن» و جدا سازی منطقه نبرد در جلد چهارم و نبردهای هوایی علیه نیروهای زرهی در قالب «جنگ تانک‌ها» به دلیل اهمیت و حضور کم‌رنگ نیروهای زمینی در این برهه در جلد پنجم ارائه خواهد شد.

و همچنین مشارکت جمعی از پیش‌کسوتان و شاهدانی که خود در صحنه‌های پیروزی انقلاب اسلامی و میادین جنگ تحمیلی حضور مستقیم داشته‌اند، قدردانی نمایم. همچنین از مساعدت‌های سرتیپ^۱ خلبان دکتر رضا رمضانی و سرهنگ^۲ امیر هوشنگ خادم‌دقیق که با این مجموعه صادقانه همکاری داشتند، صمیمانه قدردانی می‌گردد.

بدیهی است که در تحقق این تلاش ماندگار، همفکری جمعی از پژوهشگران، صاحب‌نظران و... به‌ویژه مساعدت امیر فرماندهی محترم و هیئت‌رئیس نه‌اجا و همچنین کلیه معاونین ارجمند ستادی، از جایگاه برجسته‌ای برخوردار است.

در خانه، ضمن ادای احترام به محضر شهدای والامقام نیروهای مسلح کشور به‌ویژه مردان آسمانی نیروی سرافراز هوایی و درود به عاشق‌پیشگانی که با مجاهدت در راه حق به شهادت رسید، یا متحمل آسیب‌های جسمی و روحی شدند، از خداوند بزرگ غفران و رحمت بی‌متهای الهی را برای همگی آرزومندم.

مرکز مطالعات راهبردی از دریافت انتقادات، اطلاعات تکمیلی و نظرات اصلاحی استقبال نموده و از پژوهشگران و خدنگان گرامی تقاضا دارد تا رهنمودهای ارزشمند خود را به این مرکز (واحد انتشارات راهبردی) ارسال نمایند.

رئیس مرکز مطالعات راهبردی
سرتیپ^۱ خلبان دکتر نیک‌بخش حبیبی